

Penning en foedraal

Van origine heeft het foedraal de functie van een omsluitende verpakking. Tot 1990 was er in de penningkunst nauwelijks sprake van een vooraf bedachte ondeelbaarheid van penning en foedraal, maar in toenemende mate verschijnen bij penningen foedralen die, als onlosmakelijk deel van het geheel, deel willen uitmaken van het kunstwerk. Met de blik op deze trend zijn het washandje waarin het object *Handwiel* wordt verpakt en het laboratoriumglasje voor de worm in *Man is but a worm*, goede voorbeelden.

Vanwege het effect van de complementaire werking van een foedraal, ontstaat bij kunstenaars een steeds sterkere behoefte een twee-eenheid met de penning te ontwerpen. Rondom de penning win je dan een stukje gezag over een soort privé-domein dat het kunstwerk afbakent en tegelijk in zijn fysieke omvang vergroot. De speciaal hiervoor bedachte combinaties kunnen zeer geslaagd zijn. Het toepassen van 'onafscheidelijke' foedralen bij penningen is nieuw en niet per definitie een voorbode van enkel positieve ontwikkelingen binnen de penningkunst.

Hoofdfuncies

Grofweg kun je foedralen volgens vier functies indelen. Eén: voor veilige verzending, twee: voor beschermd bewaren, drie: voor aantrekkelijk opstellen in een presentatie, vier: voor het bewust deel laten uitmaken van een kunstwerk, soms met een omkering van denkriching en af en toe integraal gecombineerd met een educatief doel. Uiteraard kent deze grove indeling een overlap van functies, vaak met een cumulatieve werking.

Het is logisch dat een op originele wijze verpakte penning extra de aan-

dacht trekt. Voor verzending moet er toch al een foedraal komen en waarom zou die dan niet functioneel én aantrekkelijk mogen zijn. Dikwijls gebeurt dit ook. Incidenteel is een superstevige verpakking noodzakelijk, mede vanwege de kwetsbaarheid van de zending. Dat was het geval bij de keramische penning *Vrede* (VPK 2002) door Heleen Levano. De verpakking voor deze verzending was zonder meer functioneel. Eerst plastic beschermfolie om de penning, waarna die rammelvrij was verpakt in een houten doos met een schuifdeksel, van de soort zoals dozen voor schaak- en dominostenen worden geproduceerd. Doordat veel penningliefhebbers dit 'kistje' bij de Vrede-penning bewaren, kleeft er kennelijk een meerwaarde aan voor verzamelaars. Daarbij vraag ik mij af of hier sprake is van de combinatiegedachte als 'set' of dat het een gewaardeerd hulpmiddel is voor veilig bewaren. In het artikel over de penning in *De Beeldenaar* 2002-4 wordt in elk geval geen woord gewijd aan deze verpakking.

LUCIE NIJLAND

Vrede door Heleen Levano, 2002

Jampotdeksels als penningverpakking

Een minder bekende, maar oersimpele manier van verpakken is het gebruik van jampotdeksels. Jampotdeksels zijn stevig, compact, simpel, praktisch en kosteloos. De penning gaat in twee jampotdeksels tegen elkaar. Wanneer de penning dun genoeg is gebruik je twee maten deksels, een grote en een kleine, die tegenovergesteld in elkaar passen. Bij dikkere penningen gaan twee deksels van dezelfde maat op elkaar, rondom dichtgeplakt met tape. Ik ben verknocht aan deze foedraal-methode (pas bij een officiële uitreiking komt er een mooie verpakkingdoos aan te pas, die ik per stuk verzin, opspoor of koop bij een juwelier). Er bestaat een grens aan het formaat van deksels van conservenpotten.

Dat is tegelijk een aardige aanduiding van een praktisch en werkbaar penningformaat. Ook bij deze methode voor verzenden en bewaren van penningen, blijkt dat sommige verzamelaars de verpakking bewaren.

Beschermen en bewaren

Veel penningen liggen bewaard in cassette-doesjes van de soort die iedereen wel kent. Ze vinden gretig aftrek en bestaan met fluweel of kunstzijde voering en zijn dikwijls binnenin voorgevormd. Een mooi voorbeeld van dit type is het foedraal gebruikt ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. De penning *KNAW 200 jaar* (2008) door Christien Nijland, moest een traditioneel uiterlijk krijgen en daar hoort een degelijk en scharnierend kunstleren doosje met zilveropdruk en bijsluiter bij. Talloze penningen zijn en worden op deze wijze verpakt en voor de eeuwigheid daarin bewaard. Eisen die opdrachtgevers stellen in verband met een ceremoniële overhandiging, zoals bij een prijsuitreiking, kun je moeilijk uitvlakken.

Niet alle penningen zijn tegenwoordig klein, plat, hard en rond. Tussen de afwijkende gevallen zitten vaak kwetsbare objecten, die vragen om een aangepast foedraal dat meteen goed is voor een 'inbandige' presentatie. Dat was bij-

KNAW-penning door Christien Nijland, 2008

voorbeeld nodig bij de penning *Een hommage aan Andries Copier* (VPK 1994) van Bruno Ninaber van Eyben. Bij zijn ontwerp begreep ik voor het eerst de relevantie van de onlosmakelijkheid van voorwerp en verpakking. De penning die de gelijknamige glaskunstenaar memoreerde, toont een perfectie in eenheid van ‘verpakking en inhoud’. Daar zit een reden achter. Je kunt het geheel opvatten als een logisch gevolg van de kwetsbaarheid van het door hem gebruikte materiaal. De penning zelf bestaat uit twee stukken plaat van een zink-lood legering en een glazen knikker. Vanwege het gewicht van het materiaal en de samenstelling uit losse delen, voorzag Ninaber de penning van een stevige doos uitgevoerd in zeer dik antracietgrijs karton met in de onderste dooshelft een plasticschuimlaag. Als foedraal beschermt de doos werkelijk het penninggedeelte. De uitvoering en stijl harmoniëren op een smaakvolle wijze met de kleuren en de vormgeving van de inhoud. En de penning zit nagenoeg strak in het foedraal. Deze uitgifte kan je als een vanzelfsprekende combinatie van penning en verpakking beschouwen, waarbij ik aantekenen dat ook hier in de bijsluiter daaraan geen woord wordt besteed.

Twee jaar voordat de penning van Ninaber verscheen, verzorgde Willem Noyons voor zijn *Reispenning* (VPK 1992) een geschikte verpakking. Zijn zilveren gelede en daardoor scharnierende penning kwam in opgevouwen toestand in een sober plastic hoesje in de verzend-envelop bij de ontvangers. De penning zat daarbinnen geklemd in een daarvoor exact gemodelleerde opening in een vierkante zwarte foamlaag, waarbinnen een losse cirkel van het foam omhooggeduwd kon worden om zo nodig de penning in variaties op te stellen. Over deze penning verschenen artikelen in *De Beeldenaar* 1993-1 en 1994-1.

Ontwerpers als Ninaber en Noyons zijn beiden praktiserende sieraadontwerpers en designers; ze zijn gewend hun werkstuk-

Hommage aan Andries Copier door Bruno Ninaber van Eyben, 1994

ken op adequate wijze te verpakken voor presentatie, opslag en vervoer. Hun foedralen dienen daartoe. Ze zijn een logisch gevolg van de vormgegeven penning en het gebruikte materiaal, gebonden aan de eigenheid en persoonlijke wijze van presenteren en beschermen van hun ontwerpen. Toch heeft het foedraal bij geen van beide kunstenaars een eigen status meegekregen, als zou het een onlosmakelijk deel van het kunstwerk uitmaken.

Reispenning door Willem Noyons, 1992

*Nescio-penning door
Da van Daalen, 2007*

Aantrekkelijkheid voor presentatie

Een zeer recent voorbeeld van een opvatting over de integratie van object en verpakking tot één kunstwerk is het washandje met ingeweven informatie, dat hoort bij een aluminium replica van een brandslangkraan: *Handwiel* (VPK 2008) door Guido Geelen. Per 'setje' is de uitgifte genummerd (washand én wiel) en het geheel heet een penning te zijn. Ik ben wel in staat zulke dingen met de nodige humor te bekijken. Maar als ik er serieus over nadenk, dan is de functie van beide delen tezamen slechts grappig door die bijbehorende kiekeboe-washand, maar verder weinig overtuigend. Een dweil was waarschijnlijk meer op zijn plaats geweest. Je kunt nog zo'n prachtig verhaal erbij maken, zoals er reeds drie van zijn verschenen in *De Beeldenaar* 2008-5, 2008-6 en 2009-1, maar met deze combinatie blijft het wringen.

Geleidelijk aan valt het mij op hoe sommige penningmakers met het foedraal-idee in hun achterhoofd, pogingen doen verpakking en penning met elkaar te verbinden. Een enkeling gaat met die gedachte aan de haal op een wijze die wat ver gezocht lijkt. Een voorbeeld hiervan is het omhulsel voor verzending van de penning *Nescio* (VPK 2006) door Da van Daalen. Het heet in de bijsluiters een 'viltens omslag', maar bij nader inzien ontving ik een lapje watteringsstof, samengesteld uit textielrestjes. Deze wattering wordt doorgaans gebruikt als tussenlaag; ook door stoffeerdere en

verzending-enveloppenfabrikanten. Het is natuurlijk leuk en praktisch dat een gerecycleerd lapje is gebruikt voor de bescherming van de Nescio-penning. Maar om dit lapje te brengen als iets origineels inclusief de naam van de bedenker (in dit geval was niet de penningmaker de ontwerper van het lapje) gaat mij te ver. De merknaam Jiffy-enveloppen zou dan eerder bij penningen deze aandacht verdienen. Ik vraag mij af of het verschil tussen het toegepaste lapje en 'vilt' een geintje is om de ontvangers van de penning op het verkeerde been te zetten. Om dit lapje te brengen als iets origineels gaat mij te ver. Dat leidt dan snel tot vervaging van het persoonlijke ontwerp.

Presentatie van presentatie

Elly Baltus haalt in wezen de beste grap uit. Haar concept, de *Dust to Dust* penning (BAMS 2007), zet de koper aan het werk. De penning moet je zelf per keer maken, want die is niet duurzaam. De penningklem waarmee je als bezitter de penning uit aarde perst, kun je zien als het foedraal en het geperste schijfje is het vergankelijke deel: de penning. De omgekeerde wereld. Haar concept bestaat uit de verwisselde presentatie. De productie van haar klem wordt uitgevoerd door een metaalbewerkingbedrijf. Ik vind haar het meest origineel in haar streven de penningkunst door deze combinatie ter discussie te stellen. Foedralen zijn vaker dan voorheen het object op zich, waarbij het in dit geval afwezige kunstwerk de vergankelijke kern van het geheel vormt.

Combinatie met een boek

Twee penningen zijn om inhoudelijke redenen vervat in een foedraal met een bijzondere bedoeling. Bij de penning heeft het foedraal ook een functie als boek. Een klassiek voorbeeld daarvan is *Over het slingerieten*, een boekje van de hand van Eric Claus. Het geheel is smaakvol vormgegeven in zwart met

zilveropdruk. De bijbehorende penning is voor het slingerietprocedé ontworpen en uitgevoerd door Paul Grégoire. Boekje en penningkaft passen samen in de foedraalkaft. De uitgave vond plaats ter gelegenheid van het Vijftig-jarig jubileum van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) en de zilveren *Jubileumpenning* (VPK 1975) zit strak gevat in een ronde uitsparing van de afzonderlijke zwarte binnenkaft van karton.

De tweede foedraalkaft, horende bij *Geboortepenning* (VPK 1996) door Guus Hellegers, heeft een andere charme. De penning is verpakt/verborgen binnenin een babylogboek waarin alle bladzijden een gat hebben. Tezamen vormen ze de uitsparing voor de penning. Dat boek hoort als gebruiksattribuut bij de penning. Hier heeft het foedraal, in de gedaante van het boek een aanvullende functie: de ouders kunnen daar de vorderingen van hun baby registreren. Het is een succesvolle combinatie gebleken. Het gaat dus duidelijk om boek én penning, zoals ook te zien is in *De Beeldenaar* 1997-2.

Presentatie door opdissen

Gaandeweg ontstaat bij mij de indruk dat sommige penningen worden gepresenteerd in verpakkingen van een node-loze exclusiviteit. Het foedraal wordt besteld zonder dat de kwaliteit van het ontwerp en de uitvoering een dergelijke pronte entourage lijken te verdienen. Zo subtiel als de oplossing is bedacht met de twee bovengenoemde penningen in een boekfoedraal, elk vanwege een speciale functie, zo overdreven lijkt de verpakking van de aan elkaar verwante *Welkomstpenning* en *Verenigingsgevoelpenning* (VPK 1996), beide door Geer Steyn (zie *De Beeldenaar* 1996-5). Twee jaar na de Copier-uitgifte van Ninaber, en ietwat gelijkend op de wijze waarop Noyons zijn *Reispenning* in het foedraal klemde, blaast hier de verpakking een simpel penning-kleidrukje op tot een aanzienlijke, maar daardoor ook onge-

Dust to Dust door Elly Baltus, 2006

loofwaardige status. Een mooi voorbeeld van het reeds eerder genoemde vergroten van de fysieke omvang. De penningdrukjes, bedoeld als aardige attenties met een doorsnede 3 cm, zitten gevat in een vernuftige designdoos met een overdaad aan styling van elkaar overlappende kartonflappen. Op die wijze komt het gebaar niet over dat het geheel een kleine attentie moest betekenen.

Een andere gezochte combinatie is de worm in het bakje. De penning *Man is but a worm* (VPK 2008) door Judith Pfaltzer bestaat uit twee delen. Een deel is een vrij vertaald wormmodelé ter plastische verbeelding van Darwins grote boodschap aan de mensheid, het andere deel is een reeds bestaand laboratoriumschaltje. Op de laatste staat een rand-

Welkomstpenning door Geer Steyn, 1996

schrift met de boodschap 'Man is but a worm'. Bij het schaalte hoort een deksel; tezamen zijn ze een zogeheten petri-schaaltje. Dit glazen bakje is geen echt foedraal, want de worm glijdt alle kanten op in de ruime, harde en gladde behuizing. Het glazen bakje is deel van het kunstwerk. Tezamen zijn worm en bakje bedoeld als penning. In zijn artikel in *De Beeldenaar* 2008-3 beschouwt Frits Scholten het bakje als de verpakking van de worm, terwijl hij daar ook beweert dat het schaalte staat voor de wetenschap. Dat lijkt gezocht en leidt in elk geval bij mij tot verwarring over noodzaak en betekenis (zie *De Beeldenaar* 2008-4).

Wat huist er in de hoofden?

De juweliersgedachte dat iemand niet 24 uur per dag zijn sieraden draagt is een juiste. Als kostbaar goed verlangen dure sieraden een bijpassende en veilige opbergmogelijkheid. Begrijpelijk. Ook voor penningen geldt dit als ze niet staan opgesteld, maar zijn opgeborgen. Toch is er meer aan de hand. Bij de penningkunst gaat de bijpassende – veelal niet zelf geproduceerde – verpakking een steeds belangrijkere rol spelen. Niet voor het opbergen, maar om het 'penning-gebeuren' aan te dikken of misschien nog wel erger het 'verhaal te maken' bij het omgeploegde begrip 'penning'. Indien dit gebeurt met een artistieke kwaliteit en een goed gefundeerde inhoudelijke samenhang die deze vorm van imponeren zou kunnen verdragen, dan is dat tot daar aan toe. Het idee van Elly Baltus voldoet daar naar mijn idee aan. Maar als die samenhang het laat afweten, dan glijdt het 'penningkunstwerk' af naar een voorwerp voor een modeshow, waarbij het ontwerp enkel gemaakt is om te imponeren op de catwalk. De in het kunstwerk geïntegreerde foedraal als aankleding, vergroot het plastisch volume en soms ook

de inhoudelijke denkrichting van de (samengestelde) combinatie, die tot vervelens toe 'penning' blijft heten. Dikwijls gaat het dan al over heel andere zaken die gepaard gaan met instructies over hoe de waarnemer het object moet beleven. Het gebrek aan een gevoelde eenheid tussen de persoonlijke waarneming en het bijgeleverde verhaal kan het besef verstoren dat men met een penning van doen heeft. De betekenis van het penning-object verspreidt zich over verscheidene delen, zoals het petri-schaaltje bij de worm en de washand bij de brandkraan. Je gaat je steeds vaker afvragen of het oprekken van de aandacht voor dergelijke verpakkingen bijdraagt aan de penningkunst, aan de humor in de branche of dat er meer cruciale verwarring in het vakgebied uit voort zal komen. De vraag wordt dan: vult een foedraal een tekortschietende zeggingskracht van een penning aan? De verschillende object/penning-delen worden steeds vaker met een uitvoerig conceptueel betekenisverhaal aaneengelijmd. Voor wie het nog niet begrijpt: het omhulsel, foedraal of andere verpakking, krijgt een toenemende rol in alle 'dictie' over die combinatiepenningen. Kunnen we deze verhalen nog een plaats geven binnen de penningkunst? Want daar gaat het om. Daarom bezie ik de ontwikkelingen met gemengde gevoelens. Zeker wanneer kunstenaars met hun ideeën de functie van de enkelvoudige of solitaire penning doelbewust willen overschaduwen en als dit gebeurt op een manier die de reguliere penning zelf naar een artistieke achterstandspositie lijkt te manoeuvreren. ■

Aangezien in dit artikel de verpakking van de penning centraal staat, zijn de afgebeelde penningen niet op ware grootte afgebeeld.

Lucie Nijland is beeldhouwster en penningmaakster en tevens lid van de redactie van *De Beeldenaar*.